

Dragoș Protopopescu

Valoarea latină a culturii engleze

O prelegere celebră

Ediție îngrijită de C.George Sandulescu și Lidia Vianu

Universitatea din Cernăuți

Teatrul Național din Cernăuți

**Contemporary Literature Press
București 2011**

Contemporary Literature Press

Editura pentru Studiul Limbii Engleze prin Literatură

UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI
— VIRTUTE ET SAPIENTIA —

This is the only online Literature Publishing House of the University of Bucharest to date

Director: LIDIA VIANU

Executive Advisor: GEORGE SANDULESCU

ISBN: 978-606-8366-15-9

© Universitatea din București

Tehnoredactare: Lidia Vianu

Corectură: Lidia Vianu, Raluca Mizdrea

Dactilografiere: Mihaela Melneciuc

Postare: Cristina Petrescu

Publicitate: Ruxandra Câmpeanu

UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI
— VIRTUTE ET SAPIENTIA —

Acknowledgements:

Prelegerea lui Dragoș Protopopescu a fost retipărită de Editura "Grai și suflet – Cultura națională", București 1996, într-o ediție îngrijită de Dan Grigorescu și Horia Florian Popescu.

Această prelegere, intitulată „Valoarea latină a limbii engleze”, a fost ținută cu ocazia deschiderii Cursului de Limba și literatura engleză la Universitatea din Cernăuți în ziua de 18 decembrie 1923.

Textul despre Dragoș Protopopescu semnat de Zoe Dumitrescu Bușulenga a apărut în volumul acesteia, *Contemporanii mei – Portrete*, publicat la Editura Niculescu din București în anul 2008, într-o ediție îngrijită de Elena Docsănescu.

Dragoș Protopopescu

**Valoarea latină
a culturii engleze**

O prelegere celebră

Ediție îngrijită de C.George Sandulescu și Lidia Vianu

București 2011

Tabla de materii

C. George Sandulescu: *An Empire in a Nutshell*. p. 4

Lidia Vianu: *Sub imperiul Inteligenței*. p. 6

Întâlnire cu Bușulenga. p. 11

Dragoș Protopopescu: *Valoarea latină a culturii engleze*.

p. 16-33

Appendice

Andi Bălu: *Dragoș Protopopescu. Cronologie*. p. 48-63

C. George Sandulescu

An Empire in a Nutshell

Acesta este un text care trebuie citit de toți angliștii români. În mod obligatoriu. Este de fapt continuarea și dovada concretă a ideii mele că la începutul lui 1990 România ar fi trebuit să revină la Gândirea din 1944 și să repornească de acolo. Dragoș Protopopescu a trasat cadrul anglisticii românești așa cum l-a văzut el atunci.

Englezii au fost acuzați de colonialism, de imperialism, de cruzime și de opresiune. Puțini gândesc că englezii au vrut să imite Imperiul Roman. Și au reușit. Ceea ce au făcut Romanii pentru Europa, a făcut Anglia pentru lumea întreagă. Latina a ocupat Europa, Engleza s-a întins pe toată planeta. Fiecare din aceste două imperii a dat limba: unui continent, în primul caz, unui glob întreg, în al doilea caz.

Dacă România ar fi pornit pe drumul indicat de Dragoș Protopopescu, anglistica românească ar arăta astăzi cu totul altfel.

S-a spus de atât de multe ori „In the English Empire the sun never sets!” Până și în manualele mai vechi de limba engleză, mai pe fiecare pagină... Vreau însă să fac acum o ușoară modificare, pentru a reda astăzi viabilitatea acestei propoziții la care se gândea chiar și Dragoș P. în lecția lui de introducere. Și anume, astăzi spunem pe bună dreptate, „In the Empire of English, the sun never sets!” Imperiul terestru s-o fi dus. Imperiul lingvistic rămâne. În bună măsură și datorită computerului, internetului și cărții electronice. Deci un adevăr care astăzi ne apropie și mai mult de lecția lui Dragoș din acest volum este propoziția „English is an Empire eternally basking in the Electronic Sun!”

Pitar Moș

Lidia Vianu

Sub imperiul Inteligenței

Vreme îndelungată Dragoș Protopopescu a fost pentru mine un univers fabulos aflat într-un dosar ponosit de foi litografiate. Shakespeare și Romanul englez. Citite dintr-o curiozitate de adolescent sătul de „analizele literare” tendențioase. Era un text al ideii libere, venit dintr-o lume despre care nimeni nu voia să spună nimic.

Fusese cursul mamei mele, care a absolvit engleza în anul când m-am născut eu, și anume 1947. Cu un an înainte ca autorul acestui curs să se sinucidă. Cu cincisprezece ani înainte ca eu să pun toate cu grijă într-un dosar, fiindcă începuse să-și piardă foile, iar eu aveam sentimentul că trebuie să fac ceva să nu moară cartea aceea.

M-a marcat prezentul acelor pagini. Un prezent perpetuu. În anii ce au urmat, un complot al tăcerii a însoțit numele lui Dragoș Protopopescu, personalitate incontestabilă a anglisticii românești.

Prelegerea pe care o publicăm aici este cea mai bună introducere la revenirea printre noi a autorului ei. „Latinitatea culturii engleze” găsește puntea dintre două mari limbi ale globului, ce au curs una din alta și care, în ultimă instanță, sunt și ale românului de azi.

Dragoș Protopopescu a avut fericirea, dar și nefericirea să înțeleagă limpede istoria celor două Imperii adevărate ale lumii – cel Latin și cel Englez – istorie care este, în fond, și rădăcina culturii căreia îi aparținem deopotrivă cu el. A văzut continuitatea ce le leagă, lucru pe care nu mulți l-au gândit și cu atât mai puțin l-au pus pe hârtie cu argumente valabile. A făcut acest lucru în zgomotul de lance al unui fals „imperiu”, care a venit, a și murit între timp, lăsând în urmă doar creiere bine spălate, distrugere și prăpăd. Moartea roșie a inteligenței l-a împins pe Profesor către un fapt iremediabil.

Iată de ce readucem aici un text ce exprimă convingerea lui, slujită de o carieră universitară, dar și în scris, că limba Europei este una cu istoria inteligenței ei, din antichitate și până în prezent. „Latinitatea culturii engleze” este numele acestui Imperiu al Inteligenței, pe care Dragoș Protopopescu l-a slujit și l-a lăsat moștenire anglisticii românești.

„Un gânditor iscusit spune...” Așa începe prelegerea Profesorului la Universitatea din Cernăuți, unde tocmai fusese numit șeful Catedrei de Engleză. Propoziția introduce un curs de „limba și literatura engleză... atât de nou la noi în țară”. Limba engleză „se desfășoară vast pe cinci continente”; învățămintele culturii engleze, ni se spune, sunt vitale pentru noi, „un popor tânăr și care are încă să-și facă educația”. Într-un spațiu cu precădere îndreptat spre Franța la acel moment, autorul își propune să aducă, în echilibru, suflul englez, și aceasta i se pare o continuitate firească în latinitate.

Imperiul Englez este pentru autor o dovadă de vitalitate a „insularilor”, care au clădit „în patru părți de lume, cea mai desăvârșită așezare de stat cunoscută timpurilor moderne”. Dacă românii nu s-au apropiat mai curând de el, motivul este că „până în pragul veacului al XIX-lea băjbâiam în neguri slavo-fanariote”.

Întrebarea pe care și-o pune autorul este: „Pe ce a clădit neamul acesta ca să clădească atât de trainic?” Răspunsul este cel din titlu, și anume „harul latin”: „N-a fost, din primele veacuri ale erei creștine și până azi, o mai lacomă, statornică și înțeleaptă înfruptare din cuvântul latin ca la neamul nordului.” Inteligența engleză este caracterizată de limpezime și armonie. De aici și limbajul ei concis, simplu, eliptic. Până la filozofia comunicării mai e doar un pas. Acest pas l-a făcut Dragoș Protopopescu de multe ori în ceea ce a scris, însă, pentru moment, îl interesează doar să ne convingă de justetea acestui argument al latinității. Cum zice el, anglo-saxonii au imitat și au asimilat Roma „până la o a doua natură”.

De la Universități și Biserică la politica Imperiului, găsim în Anglia „cea mai fidelă, poate, latinitate din lume”. Imperiul Englez are același cult al „energiei și al demnității de neam” precum Imperiul Roman de odinioară. Aici vede autorul însușirea de căpătâi a latinității: în continuitatea ei. Și tot aici găsim importanța acestei prelegeri pentru noi, cititorii de azi: Protopopescu ni se adresează fiindcă suntem și noi un neam „neolatin”.

Urmează ceea ce Profesorul numește recursul la „documente”. Lista este lungă: prin cronicari (Venerabilul Bede), prin dominația romană, prin misionari (precum și englezii aveau să fie misionari în Imperiul lor, multe secole mai târziu), și prin Biserica nouă creștinată, latinitatea

înfăptuiește „prima unitate a țării”. Înfloresc poezia, proza, traducerile, „pregătind parcă Anglia pentru reforma normandă”, care nu a fost altceva decât o continuare, o întărire a latinității. Parisul înlocuiește Roma. Lucrul acesta s-a întâmplat și pentru teritoriul românesc, dar nu în secolul al XI-lea, ci cu opt secole mai târziu. Chaucer imită pe „truveri”, el este „floarea eternă a trunchiului anglo-saxon altoit puternic de spiritul latin”. Latinitatea se prelungește în Renaștere, și „Shakespeare însuși, atât de anglo-saxon, e fructul târzielnic al acestei târzielnice Renașteri în țara tânără a Elizabetei”.

Limba latină este, așadar, limbajul Inteligenței în Anglia multă vreme după ce, politic vorbind, Imperiul Roman se prăbușise. Glosând pe marginea acestei remarci, ca o consecință firească a demonstrației lui Dragoș Protopopescu, soarta Latinei de atunci o continuă limba Engleză în ziua de azi...

Clasicismul este și el în Anglia de sorginte latină. Milton este un „roman ursuz și puritan”, iar Dr. Johnson „numește limba lui: idiom latin”. Victorianismul pare mai anglo-saxon și germanic, dar, se întreabă autorul, „cine nu știe cât de îmbibată e întreaga epocă de clasicism și cât de pedantă în abordarea unei vechimi auguste, hrănite din demnitatea și lumina Romei?” Protopopescu dezvălește firele latinității până la contemporani:

„Așadar, vreme de douăzeci de secole, cultura engleză s-a adaptat la cultura latină, împrumutând din soarele ei cald de umanitate și din seninătatea cerului ei clar, controlându-se cu criteriile ei, legându-se de valorile ei definitive și împărțind astfel cu ea destinul eternității.”

Concluzia lui este că, așezată pe temelia latinității, cultura engleză își depășește modelul. Indirect, ea deschide o cale celor pe care îi colonizează intelectual.

După ce am citit această argumentare bine chibzuită și corect documentată a latinității culturii care domină secolul 21 prin limba ei, cel puțin, ne vine greu să înțelegem cum a fost cu puțință ca timp de mai multe decenii, quasi-Imperiul Roșu să facă din studiul Englezei la București o “facultate de limbi germanice”. Profesorul Protopopescu este, prin Prelegerea de față, încă la catedră. To make his contemporaries reconsider and teach present-day students the road to the Empire of the Mind.

Pitar Moș

Întâlnire cu Bușulenga

Când intitulam o carte a mea *Alte pagini engleze*, comiteam un act de admirație și reverență. Închinând acele pagini răslețe (doar unele din cele pe care le-am scris despre literatura engleză) amintirii marelui meu profesor Dragoș Protopopescu, am îndrăznit să preiau titlul uneia din cărțile sale ca un omagiu târziu, adus abia acum, la vârsta adâncii mele senectuți, ce se hrănește mai cu seamă din cerul liber al amintirilor, decât din „cercul strâmt” al prezentului. Și din acestea se desprinde, cu contur destul de ferm, imaginea originalei personalități a profesorului pe care, câți oare, o mai putem evoca? Dintre foștii discipoli, doar doi-trei dacă mai suntem în viață, iar soarta operei lui a fost amară. Numele i-a fost interzis, proza, poezia, eseurile, studiile de anglistică (dintre care până mai deunăzi am avut în bibliotecă strălucita lui teză de doctorat despre William Congreve, susținută după studiile făcute la University of London), precum și cursurile, adevărate lucrări de referință, despre Romanul englez, sau Shakespeare, ca să nu mai vorbim despre magistrala sinteză din *Fenomenul englez* ori din *Paginile engleze*, au stat până acum puse la index. De aceea m-au bucurat mult câteva pagini

recente, semnate de scriitori din mai tinere generații, despre viața lui, despre lirica lui.

Pentru mine, Dragoș Protopopescu rămâne, mai presus de orice, profesorul, de ale cărui prezență, inteligență și erudiție ne-am bucurat în anii studenției. Prezența însăși era un spectacol elegant. Croindu-și drum pe culoarul ticsit de studenți care ducea la amfiteatrul Hașdeu (etajul II), silueta profesorului (nu prea înalt de statură) aducea o notă de distincție vestimentară nu foarte obișnuită la profesorii noștri. Un mantou bleumarin tăiat după ultima modă, o pălărie "Eden" (cum i se spunea după numele ministrului de Externe al Angliei), o geantă diplomat (lucru foarte rar pe atunci) de care nu se despărțea niciodată și în care, se spunea, păstra manuscrisele traducerilor sale din dramaturgia shakespeariană (integrale), îi completeau silueta.

Amfiteatrul gema de lume (nici G. Călinescu n-a avut chiar atâta public) și rămânea cu ușile deschise și după începerea cursului. Pe catedră, profesorul cu un costum impecabil, cu o cravată în culori sobre, cu părul negru, modern briliantinat, își întâmpina surâzător auditoriul, ca și cum se pregătea pentru un dialog, nu pentru un curs. În chip de salut, două-trei vorbe de duh, cu care intra în materie. Oratoria lui, pur și simplu fascinantă, era la antipodul retoricii clasice. Glasul îi era lipsit de sonorități de stentor, ba chiar împiedicat de o ușoară sâșâială. Și împotriva regulii de imobilitate academică, vorbitorul se mișca întruna pe podium. Gândul său înalt, plin de substanță, se comunica într-o cursivitate caldă, aș zice chiar lirică, celor care-l ascultau ca vrăjiți. Fie că vorbea despre fonetică, despre structura romanului în secolul XVIII, despre poezia preromantică și romantică (și-mi amintesc ce surdina punea în glas citând versuri de dragoste de poeta Lady Winchelsea sau

de John Keats), te purta după el într-o altă lume, a inteligenței, a sensibilității eliberate de contingent. Cursul se încheia în ropote de aplauze.

Dar cei doi ani de seminar cu profesorul (anii III și IV) ne-au prilejuit o apropiere nemijlocită de el. În sala mică de seminar de la etajul IV (care acum nu mai există), puținii studenți de la anglistică ne strângeam în jurul lui. Din când în când ne dădea câte o lucrare individuală (mie mi-a revenit o analiză a romanului *The Egoist* al lui George Meredith). Preocuparea constantă era însă interpretarea de text. Bineînțeles, din Shakespeare. În anul III (întreg) am zăbovit pe *The Merry Wives of Windsor* (*Nevestele vesele din Windsor*), iar în anul IV pe superba *The Tempest* (*Furtuna*). Spun superba pentru că profesorul, cu mărunțul ajutor al intervențiilor noastre, scotea, ca pe niste bijuterii ascunse, tâlcurile adânci ale ciudatei, aproape esotericei piese. Și cum colega Lola Klekner și cu mine îi dădeam, după părerea sa, cele mai adecvate sugestii, ne poreclise Doctor Klekner și Doctor Dumitrescu.

Așa am îndrăznit, după un timp, să-i arăt, găsindu-l într-o zi singur în cancelarie, câteva sonete de Shakespeare la care migăleam mai de mult, de când în vremea bombardamentelor americane, remarcabilul poet german din Sibiu, Wolf von Aichelburg, ne sfătuisese să învățăm pe dinafară un sonet în fiecare dimineață înaintea posibilului sfârșit.

I-am întins foile cu o mână tremurătoare. Foarte amuzat, le-a luat și, cu un gest familiar, și-a pus piciorul pe un scaun de lângă el. Apoi, răzimându-și cotul de genunchi, a început să citească. Zâmbea, din când în când recita încet câte un vers englez la echivalentul pe care i-l dădusem. Mi s-a părut că sonetul XVI l-a oprit o clipă mai mult, ca și o

strofă din sonetele despre legătura dintre iubire și cele patru elemente constitutive ale ființei, și care suna cam așa:

*Dar mă ucide gândul, că nu-s gând
Să zbor pe urma-ți când vei fi plecat
Ci-aștept să treacă vremea suspinând
Din apă și pământ doar frământat?*

A sfârșit, s-a uitat la mine râzând și m-a întrebat: „Chiar vrei să-mi dezminți părerea despre intraductibilitatea sonetelor lui Shakespeare?”

M-am bâlbâit: „Vai, nu, domnule profesor, dar?”, intimidată ca un copil care a făcut o boacăna. Și atunci el, gentil, mi-a spus: „Încearcă totuși mai departe, s-ar putea să meargă”.

Au fost atunci ani de studiu serios, intens, condus de intelectul strălucit al acestui profesor foarte exigent, pe căile literaturii engleze, pe care ne-a făcut să o cunoaștem și s-o prețuim așa cum se cuvine unei mari literaturi. Bibliografiile pentru examene erau enorme, cum a fost, de pildă, cea pentru romanul englez: peste o sută de titluri. Și le-am parcurs, fiindcă nu te puteai prezenta în fața profesorului cu o informație mediocră de specialitate. Tot foarte încărcată s-a prezentat și bibliografia de shakespeareologie, mult mai complicată decât cea cu romanele.

Te întâlneai la examen cu alt spirit: sever, incisiv, fără amabilități de circumstanță. Dacă te găseai însă pe aceeași lungime de undă, informat și stăpân pe elementele esențiale, îi redescopereai humorul și vioiciunea obișnuită.

Dar avea să vină curând o zi când omul din el urma să întâlnească spaima, inumana spaimă a terorii care cuprinsese țara. Începuse hăituiala intelectualilor de dreapta. Și el, foarte cunoscutul scriitor

Dragoș Protopopescu, avea să împărtășească soarta celorlalți, fără altă ieșire. Dar n-a putut suporta gândul. De frica urmării, se mutase în cancelaria aceea de la etajul IV, având cu el singura avere: geanta cu traduceri din Shakespeare. Stătea închis și când, arareori, voia să iasă, scotea capul pe ușă să vadă dacă e cineva pe culoar. Dacă era, el se retrăgea brusc, încuind din nou. N-a rezistat însă mult timp la această tensiune. Sinuciderea i s-a părut singura soluție. Și-a tăiat venele, dar a fost salvat. Disperarea lui nu s-a împăcat cu readucerea la viață și a căutat altă ieșire, cumplită. Și-a lăsat capul strivit de ascensor. Năpraznic sfârșit, provocat de o vreme întoarsă, dușmănoasă marilor spirite?

Cartea mea, menită să-i aducă un omagiu postum, a însăilat pagini diverse ale legăturii mele cu cultura engleză, legatură pe care i-o datorez. Am scris mult mai mult, firește. Selecția din acel volum, nu chiar întâmplătoare, fiindcă are un suport cumva cronologic, s-a oprit totuși asupra lui Shakespeare, axa perpetuă a literaturii engleze. Am scris mult mai mult despre opera marelui Will, am scris despre *Romeo și Julieta* și despre *Troilus și Cressida*, despre *Visul unei nopți de vară* și despre *Regele Lear* și mai cu seamă despre *Sonete*. Morbul iubirii pentru Shakespeare ne fusese inoculat de profesor și tot el ne dăduse cheia unei înțelegeri superioare a acelui text asupra căruia zăboviseră o viață întreagă și de care nu se despărțiseră decât în ziua nefastă, când geanta neagră, Diplomat, a rămas într-un colț, stingheră...

Dragoș Protopopescu

Valoarea latină a culturii engleze *

Un gânditor iscusit și necruțator ironist francez, contele Joseph-Arthur de Gobineau¹ spune undeva că nu sunt pe lume mai mult de zece mii de oameni care merită cu adevărat să trăiască.

Nu știu dacă cifra e exactă și ar fi îngrijorător, cel puțin în ce mă privește pe mine și dumneavoastră, la care, cu siguranță, Gobineau nu se gândea când făcea avara numărătoare! – ar fi... dezolant ca cifra ursuzului conte – care venea de altfel din ținutul vinului francez, Bordeaux – să fie exactă.

* Lecția de deschidere a cursului suplinitor de Limba și literatura engleză la Universitatea din Cernăuți (18 decembrie 1923)

Un lucru se poate însă afirma, că nu sunt pe lume oameni care să merite mai mult să trăiască, nu e popor, ca ansamblu de forță vitală, de frumusețe morală, de armonie socială și înțelepciune productivă, mai vrednic de alba lumină a zilei ca poporul englez.

Această succintă și întrucâtva abruptă apologie a neamului Albionului, care nădăjduiesc să nu pară nimănui *pro domo*, ar fi poate de ajuns ca să scutească prelegerea de față de datoria ce incumbă oricărei lecții de deschidere, aceea de a delinea valoarea, importanța cursului în chestiune, mai ales când e vorba de un curs atât de nou ca cel de limba și literatura engleză la noi în țară².

Ar scuti-o cu atât mai mult cu cât a mai vorbi astăzi de importanța culturii engleze, chiar în țara printre cele mai înapoiate în cunoașterea ei, riscă foarte mult să fie superfluu.

Ce înseamnă într-adevăr poporul englez pentru restul lumii civilizate, ce resurse imense de înțelegere și stăpânire a vieții comportă scrisul unui neam care se desfășoară vast pe cinci continente, câtă frumusețe morală se degajă din curata poezie a celui mai curat, poate, dintre popoare, ce învățământ adânc și prielnic e știința lui onestă și tenace, și în sfârșit, câtă mândrie de a fi om sugerează perindarea pe sub ochii noștri a galeriei, cred, celei mai bogate în figuri mari – de la naturaliști la filosofi, de la aceștia la critici, artiști și poeți și până la oamenii politici și de stat care, ei înșiși, aproape ne-au întrecut prin gloria țării lor fără să lase în scrisul vremii o pagină neuitată – ce înseamnă toată această priveliște de măreție vitală a unui neam pentru un popor tânăr și care are încă să-și facă educația, cu greu se mai poate discuta.

O întrebare, însă, poate mișca nedumerire, o întrebare care ne privește mai mult pe noi decât pe englezi: cum se face că, dornici de noutate cum suntem, mai ales în Vechiul Regat – și... ahtiați să ne împăunăm cu penele Occidentului, am așteptat și așteptăm încă, pare-se, spre a ne trezi la interesul ce îl poartă până în ultima lui slovă scrisul englez, o pildă înaltă de aiurea; așteptăm pilda ținuturilor alipite – pilda înaltă și înfrigurată, dacă ne gândim mai ales la grija, atenția aleasă și solitudinea ce s-au depus, de către organele competente la Cernăuți, întru reluarea studiilor de limba și literatura engleză, ilustrate anterior de erudiția recunoscută a profesorului Leon Kellner, pe care sunt fericit să-l pot continua.

S-a revenit, astfel, în capitala „veselei grădine” la tradiția occidentală care leagă de mult Cernăuții de restul lumii culte și care – în totalul de muncă ce se depune azi la această Universitate unde, de cum am sosit, mi-a fost dat să asist la câteva conferințe publice care m-au uimit prin cuprinzătoarea erudiție și suflul înălțător – face onoare distinsă corpului cultural bucovinean.

Aceasta însă nu rezolvă problema Vechiului Regat, atât de întârziat în a primi comuniunea sfântă cu lumea anglo-saxonă.

E oare păunul englez mai puțin strălucitor decât păunul german sau francez, cântă privighetorile lui Keats și Shelley mai puțin dulce ca pelicanul vestit al lui Musset sau lebăda murindă a lui Lamartine?

Vâjâie mai multă mare adevărată și spumegă din lăuntru acestei mări stâncă mai bărbată în cântecele vechi de voinicie, faimoasele *Chansons de geste* sau *Nibelungenlied*, decât în *Beowulf*³, *Waldere*⁴, *Fight at Finnsburg*⁵, *Seaferer*⁶ – în parte mult anterioare celor dintâi și în care se ridică pentru întâia oară omul în lupta dreaptă cu monștrii și elementele

naturii – cu marea, primul și veșnicul adversar, pe care cum credeți că o numește timpuriul scald? – „Poteca lebedei”, înțelegându-se prin lebadă corabia care sparge, ca un piept alb de lumină, întunecoase mări neumblate?

E apoi, spre a ne adresa vremurilor noastre, natura lui Wordsworth, cel mai mare peisagist, mai puțin blândă, pură și cuvioasă, ca în *Armoniile religioase*⁷ ale romantismului continental? Zvonesc ape mai puține, de molcomă cumișenie în poemele meditative ale lui Coleridge ca în diatribele fascinante, dar și prea retorice, ale virtuozului Hugo? Se evocă undeva trecutul îndepărtat și zăngăne platoșe feudale mai vârtos ca în „*idilele*”⁸ blazonate ale Lordului Tennyson? E mai puțină vigoare în Dryden decât în Schiller, mai puțin infinit în Blake decât în Klopstock, e Milton nu tot așa de înalt ca Goethe? Și e, în sfârșit, arta totală la care visa Wagner undeva mai divin anticipată și mai definitiv realizată ca în acest *summum* al tuturor artelor, poezia neîntrecutului, excepționalului Shakespeare?

De toate aceste nume desigur am auzit, dar câtă confuzie zace la noi în juru-le, câtă confuzie în jurul întregului popor englez, ajungând până la noi mai mult prin vagi ecouri de ziare, pe aripa vreunei fraze răsunătoare a lui Lloyd George⁹ sau glumei excentrice a unui miliardar american!

Avem – și au în general latinii – o întreagă concepție greșită despre poporul englez. Ni-i zugrăvim ciudați, caraghioși, baroci, îi numim: *insulari*. Credem că toate valorile se răstoarnă odată cu trecerea Mânecii și nu o trecem de frică să nu cumva să uităm pe cestălalt mal tot bagajul de prejudecăți și vicii cu care fiecare ține atât de mult să voiajeze... Bănuim apoi că avem în fața noastră un popor mare și distant, de o

noblețe ireductibilă și ne e teamă să-l abordăm, așa cum ne sfiim să trecem pragul unei case mari când nu suntem la punct cu eticheta... Ne plângem atunci că englezul e un popor aspru și refractar, egoist și trufaș, sălbatic chiar, înapoiat, un popor neuman; și uităm să ne întrebăm: cum se face atunci că acest popor cu atât de puține însușiri omenești e atât de înzestrat pentru viață, înjghebând de la el de-acasă și până departe, în patru părți de lume, cea mai desăvârșită așezare de stat cunoscută timpurilor moderne? Cum se face că egoist și aspru, acest popor este eminentemente religios și bun, semănând tot globul cu misionarism și propovăduire, practicând mila și alinarea, pacea și armonia în cele mai numeroase instituții de caritate, spitale, cluburi și societăți de ajutor posedate vreodată de vreo țară; cum se face că libertățile, drepturile omului au fost din primele timpuri respectate la un popor așa de... înapoiat, că datoriile omului au fost tot așa de ușor înțelese, că simțul dreptății e atât de acut, familia un monument de armonie și sănătate educativă și că, în sfârșit, toată colectivitatea engleză ar fi făcut deliciul lui Aristotel, fiind cu adevărat expresia supremă a omului ca animal social, poporul social prin excelență?

De bună seamă greșeala e a noastră care, necunoscând, deformăm – cum e natural – adevărul, așa cum alte popoare mici sau chiar mari ponegresc sau corup valoarea geniului nepieritor francez neștiindu-l, neînțelegându-l.

Au fost pentru îndepărtarea noastră de nordul englez, desigur, două motive, poate amândouă de-ajuns de îndreptățite.

Unul de natură istorică. Oricine știe că până în pragul veacului al XIX-lea băjbâiam în neguri slavo-fanariote. Cu mici și treptate revendicări de libertate de neam, cu câțiva mari propovăduitori

luminându-ne cu torța neostenită față în oglinda trecutului roman, iată-ne treziți la deplina cunoștință de noi în cunoașterea de alții. A fost o erupție de lumină în mijlocul nostru și năpădul zilei a venit pe atât de puternic pe cât de târziu. Cultură nouă din toate părțile ne-a luminat, franceză pe căi rusești sau drumuri drepte, latino-italiană, germană – a fost o... îndopare culturală după inaniția de care aproape muream până atunci. Ea ne-a dat indigestii de care suferim culturalicește și acum și care ne-au făcut împărtășirea din alte culturi cu neputință, chiar atunci când era vorba de tonicul englez.

Fiindcă dacă e un nume de dat culturii engleze, el e acesta. Cultura engleză e un întăritor puternic, e un tonic, o inhalație de aer tare și proaspăt, de aer salin, în plămânii noștri hărțuiți în respirații adesea de import și debilitați în aerul confinat al imitației fatale și fatalei artificialități.

Poate că tocmai această tărie și substanțialitate – de multe ori crudă – a culturii engleze e ceea ce a făcut-o inaccesibilă organismului nostru tânăr și prematurat. Aerul culmilor nu trebuie însă pentru aceasta mai puțin dorit și cultivat.

Dar a mai fost și o greșală de metodă. N-am știut cum să abordăm cultura engleză. Și se întâmplă tocmai că, dacă această cultură prezintă vreo dificultate, e aceea de abordare. De la sonanța limbii, cu ciudățenii fără număr, la prima impresie, dar și cu muzicalități infinite după o primă familiarizare, până la mentalitatea rece și concisă, și la austeritatea de moravuri și conduită a unui neam trăind perfect în sine însuși când noi trăim... nenorocit în afara noastră, până la instituțiile lor spartiate și romanice în fond și structură, totul face din civilizația engleză o uriașă casă bizară, roasă de patina vremii, cu fațada ștearsă de ploi și vânturi,

cu turlle care se înalță fantastic, cu ferestre ascunse și obloane pare că închise de veacuri.

Dar pășește pragul acestei case și te va întâmpina înăuntru cea mai bună atmosferă: o atmosferă de armonie și liniște, de atenție, de bună învoire și prietenie și, mai presus de toate, o atmosferă de impunătoare vechime.

Mergi și simți ecourile vremii trezite sub pași, e domnia timpului a toate sălășluitoare de la un capăt la celălalt al încăperii.

Poporul englez e poporul vechi – unii zic tradiționalist, clasicist – așa cum poporul francez e poporul nou, prin excelență – poporul revoluționar, cum germanul e metafizic, italianul teatral sau americanul poporul eminent tehnic.

Și e tocmai acest caracter de vetustate – acest spirit tradiționalist – ceea ce ar fi trebuit, onorată asistență, să ne intrige. Pe ce a clădit neamul acesta ca să clădească atât de trainic? Ce logodnă cu eternitatea s-a săvârșit în el ca să trăiască atât de continuu și de nestăvilat în eternitate? Ce har a primit el de l-a dus cu atâta sfințenie și-l duce mai departe?

Dacă ne referim la începuturile neamului englez, când o singură cultură stăpânea vast moștenirea și chintesența tuturor celorlalte – răspunsul e unul singur: harul latin.

N-a fost, din primele veacuri ale erei creștine și până azi, o mai lacomă, statornică și înțeleaptă înfruptare din cuvântul latin ca la neamul nordului. E ceea ce revelează la dânsul, de la prima impresie, note care miră și contrastează. Fiu al negurilor, l-am aștepta de o mentalitate încâlcită, haotică, indigestă, cum numește Nietzsche mentalitatea germană. Englezul e la minte de o limpiditate și armonie clasică. Limba lui de o sintaxă concisă, simplă și eliptică, își are modelul

în Tacit mai mult decât în orice sintaxă a brumelor. Rigoarea moravurilor, sobrietatea și strășnicia urcă la mama Grahilor și Catonii cari mai nasc și azi în Anglia. Instituțiile, cu spiritul civic excesiv, cu libertatea și dreptul închinat statului și larilor, dând astfel drumul și strângând în chingă pe individ, cultul familiei și al vieții în aer liber, ca și ușoara repulsiune pentru frumosul pur și oțios care la romani trecea sub numele de „inutiles nugae”¹⁰, toate acestea evocă o Romă pe care anglo-saxonii au imitat-o și asimilat-o până la o a doua natură.

Oxford și Cambridge, din care trăiește Anglia prezentului și viitorului, sunt, după Roma, colțurile de cea mai fidelă, poate, latinitate din lume; Camera Lorzilor e o plimbare de statui și senatori romani – ceva mai înalți... – coborâte de pe soclu în o incintă nouă, iar politica imperialistă engleză e numai cultul energiei și al demnității de neam la un popor care se crede și se vede în stare să continue pe acest pământ splendoarea Imperiului roman de odinioară.

E valoarea aceasta latină ceea ce trebuie să deschidă poarta de intrare a unui neam neolatin în intimitatea ciudatei și masivei civilizații engleze.

Și, fiindcă pentru aceasta firul impresiei nu e de ajuns, să mergem puțin la documente.

Spune venerabilul Bede¹¹, marele cronicar, „părinte al învățaturii engleze”, că într-una din zilele anului 579, când Forul Romei se umpluse de sclavi de vânzare, Grigore, viitorul papă, pe atunci nu încă episcop, aflat în mulțime, vede printre aceștia o mână de flăcăiandri chipeși. „Ei erau, cum spune cronica, de blondă arătare, cu boiul frumos și părul de asemeni”. Uimit, Grigore întreabă de unde vin acești tineri și dacă țara lor „e creștină sau zace încă învăluită în rătăcire”. Când i s-a răspuns că

sunt păgâni: „Vai, suspină Grigore, ce păcat ca făcătorul întunericului să stăpânească așa norod de oameni și ca atâta frumusețe pe dinafară să închidă un suflet dat pierzaniei”.

“Și care e numele lor?” Angli, i s-a răspuns. “*Non Angli sed Angeli*, îngerii vrei să spui. Căci îngerii sunt la chip și îngerii vor fi și în ceruri. Și cum li se numește ținutul?” Deira (din sudul Northumbriei, lângă York, centru roman). “Pe drept Deira; căci smulși vor fi de la mânia (*de irā*) Tatălui, cu mântuire de la Cristos. Dar regele lor?” Aella. “*Aleluia, Aleluia*,” strigă, făcând mai departe joc de cuvinte Grigore, “lauda va fi cântată Domnului prin meleagurile sale”.

Cu acest capitol, povestit în aromata latinească de Bede în capitolul I, cartea II, *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, intră poporul englez pe poarta creștinătății, în istoria civilizației.

Căci Grigore, întors la Roma, cere misionari și, în același an, debarcă St. Augustin în insula Thanet, la colțul de jos al Angliei (Kent), lângă Canterbury, care devine scaun episcopal – adică tocmai acolo unde în 449 hoardele lui Hengist și Horsa năvăliseră în Britania romană, dând insula în stăpânirea triburilor de angli, juți și saxoni ieșite din ținuturile Schleswickului și Jutlandei¹².

Împrejurarea ne amintește că insula a mai aparținut odată romanilor, din vremurile lui Caesar¹³. Dar civilizația romană a Britanniei, mai slabă ca aiurea, nu a dat autohtonilor putința să înfrângă pe năvălitorul anglo-saxon, supunându-i-se și încet asimilându-l, așa cum făcuseră galii cu francii, romanii cu longobarzii, sau cum se făcu în Spania cu vizigoții. Britanii s-au împotrivit și au murit, împreună cu o primă civilizație latină despre care abia mai vorbesc azi vase, monezi și drumuri.

Venirea misionarilor înseamnă însă o nouă cucerire romană, a lui Cristos și nu a Caesarului. Două secole ținu lupta și triumful crucii se realizează. O întreagă nouă civilizație se ivește, cu artă, scris și normă latină, drept centru având Canterbury, fosta metropolă a păgânității anglo-saxone.

Ceva mai mult, între cele trei triburi de păgâni răzvrățiți și lacomi, mușcându-și între dânșii cu nestatornicie și cruzime pământul insulei, elementul latin devine un element comun, de pondere; realizându-se astfel prima unitate a țării, o masă de lumină și împăciuire se așterne peste asperități și neastâmpăr de insulă barbară.

Efectul nu întârzie să se arate și în artă. În vreme ce poemele păgâne, din rasa aliterativă a lui *Widsith*¹⁴, *Beowulf*, *Waldere*, *Finnsburgh*, dispar fără urmași, o poezie sacră se înalță ca o floare biblică din stânca la care au tras misionarii. E *Caedmon*¹⁵, săracul cu duhul pripășit, jumătate călugăr, jumătate om casnic, la mănăstirea Whitby de sub stareța Hilda.

La mesele comune, când harfa se trecea din mână în mână și vibrările ei se împerecheau cu laudă spusă Domnului, numai Caedmon nu era în stare, cu un cuvânt măcar, să întovărășească struna. Odată pleacă să se culce amărât și rușinat, dar cineva i se arată în vis poruncindu-i să ia harfa. Ceea ce omul și făcu: și ca prin farmec din pieptul lui izvorâră cântece dumnezeiești. Și fură *Geneza*, *Exodul*, *Daniel*, *Visul crucii*, poeme biblice care însemnează cântecul Romei apostolice peste burgurile Angliei și Irlandei.

Proza apare și ea, în chiar haină latină. Urmând scurt după Gildas, *Historia Brittonum* a lui Nenniu¹⁶ (sec. 7-8) stă la baza cronicii engleze cum cele slavone stau la baza alor noastre. Dar marele fenomen e

venerabilul Bede (c. 673-735) cărturatul reprezentativ care e un uncheaș latinist al vremii; elev al lui Pliniu, Eutropiu și Orosiu, dânsul dă în *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*¹⁷ – spre a nu cita decât una – pentru mult timp opera de bază a cărturării engleze.

E de altfel o perioadă de înfrigurată perindare latinistă, aceea în care arhiepiscopul Teodor și Hadrian vin (668) la Canterbury și dau drumul unei aprige propagande de educație în cuvântul Romei. Vizitele călugărilor și cărturarilor englezi curg în Italia, de unde aceștia se întorc încărcăți de odoare, vieți de ale sfinților și comentarii. În vreme ce Anglia primea în așa chip darul Romei, ea se grăbea să-l întoarcă, și Alcuin¹⁸, din marea școală nordică, de la York¹⁹, faimos pe continent, unde pornește singur, cu ale sale cărți liturgice etc., e un astfel de tribut.

Veacul al IX-lea ne dă pe regele Alfred (849-901)²⁰ hrănit cu Bede, Boetius, „*ultimus Romanorum*”, cu papa Grigore și Orosius²¹ – călugărul spaniol din Ordinul Augustinilor, faimosul antipelagian²². De la aceștia traduce *Historia Ecclesiastica*, *De consolatione Philosophiae*²³, *Cura Pastoralis*²⁴, *Historia adversus Paganos*. Mare „naționalist”, înviator al anglo-saxonei, pe care el o redă cronicii, regele Alfred nu o face decât pe temeiul limbii și culturii latine, de eficacitatea căroră nu e mai puțin convins și înflăcărat decât un Elfric²⁵, abatele din Eynsham, de lângă Oxford (sec. X), care cu înfrigurare de propovăduitor învață pe ai săi latina, dă gramatici și vocabulare, manuale de conversație, pregătind parcă Anglia pentru reforma normandă.

Căci am ajuns – cum nu ne este dat în această prelegere să privim decât culmile, rămânând să ne uităm mai jos, la amănunt, în două sau chiar trei prelegeri viitoare – la vremea când arcașii normanzi înfrâng

oștile lui Harold în valea Senlacului și Wilhelm Cuceritorul își agită coiful biruitor peste căderea acestuia în bătălia de la Hastings.

Cucerirea normandă (1066-1214) s-a dovedit că nu însemnează în istoria Angliei o rupere cu trecutul, ci dimpotrivă o prelungire a lui. E din pricină că face legătura cu trecutul îndepărtat pe puntea latinității. E de fapt o înlocuire a Romei cu Parisul care îi lua din mână moștenirea latină și o purta în torța, de atunci până azi, întâietoare*.

Istoria lucrului e cunoscută. Un cronicar al vremii spune că din leagăn copiii erau dăscăliți în franțuzește, că apoi tot timpul aveau să traducă din latinește în franțuzește și viceversa, că la Universitate – când nu era latina – obligatorie și oficială era franceza, în tribunale și Parlament aidoma**. E deci un ajutor mutual ce și-l dau cele două limbi întru fecundarea și modelarea nouă a sufletului de la Nord. Rezultatul e o incursie franco-latină în limba care devine „Middle English” din „Old English”, în metode, idei și moravuri, la curte ca și la țară, de la școală și biserică, la armată și bucătărie.

Între Oxford și Paris se stabilesc legături organice și tot Parisul leagă – pentru un destin atât de fericit în timp – lumea saxonă de Orientul arab al Cordovei și Bagdadului. Se știe că Aristotel fu cunoscut în Evul Mediu dintr-o traducere de pe un text arab; lumină de aceasta servesc des Nordului latina și franceza mijlocitoare.

Ce să mai spunem de înflorirea cronicii, evenimentul mare al veacurilor XII–XIII! Caracteristic e că cea anglo-saxonă rămăsese într-un

* Uneori în bine, alteori în rău: „Contactul cu Franța a contribuit mult – neglijarea latinei poate și mai mult – spre a despuia proza noastră de ornamentul inutil, simplificând în același timp și stabilizând gramatica.” (Gosse, *Hist.*²⁶)

** Robert of Gloucester²⁷; v. și Ranulph Higden²⁸, v. Morri's Chaucer²⁹, 133 seq.

fel la Alfred. Se reia acum tradiția lui Baeda, Nenniu și Alcuin. De la Iosef din Exeter³⁰ la Simeon din Durham³¹ și de aici la William of Malmesbury³² și Geoffrey of Monmouth³³ – la care găsim legenda Regelui Lear, a lui Merlin și Regelui Arthur (*Historia Brittonum*) – dogma și limba latină triumfă.

Trebuia însă ca în curând toată această interpenetrare de cultură să-și găsească expresia definitivă, expresia poetică, într-un geniu. E de ajuns să spunem că primul mare poet englez și al treilea după Shakespeare și Milton, Chaucer, a fost numit „imitator al truverilor”, ca să înțelegem cu ce suflet și artă venea autorul lui *Troilus and Criseyde*.

Fie că băiatul negustorului de vinuri din Londra, ajuns paj la curte și apoi diplomat, ascultă sau nu, la 3 august 1373, pe Boccaccio deschizând la Florența cursul de interpretare a *Divinei Comedii*³⁴, lumină în el se face. Dante, Petrarca și Boccaccio, împreună cu trubadurii francezi, cântă în versul lui înalt sau plin de haz, sfânt de naturaleță și mireazmă. E grația, voia bună și claritatea sudică unită cu exuberanța, sănătatea și umorul nordic. Chaucer e floarea eternă a trunchiului anglo-saxon altoit puternic de spiritul latin.

În versul care, căpătând libertățile latine ale cezurei, echivalenței trisilabice, silabei extrametrice și încălecării, se îndreaptă spre marele Will, Chaucer reprezintă aceeași sinteză, pe care, cam la aceeași vreme, ne-o oferă în proza dogmatică Wycliff³⁵, primul protestant, autor prolific de opuri latinești.

Chaucer de altfel se juca cu latina și franceza. Iar Langland (1332-1400)³⁶, alt nume mare, autorul lui *Piers Ploughman*, era tot așa de plin de *Roman de la Rose* ca și Chaucer³⁷; după cum Gower (1325?-1408)³⁸, autorul faimos al lui *Speculum Meditantis* și *Vox Clamantis* „scria latina,

franceza și engleza cu egală ușurință”. Sistemul întreitiei limbi de altfel se generalizează la vremea aceasta (cu adausul uneori al limbii hebraice și grecești). Maria a Scoției va citi curent latinește, cultura în clasici a precocei lady Jane Grey³⁹, pretendenta la tronul Angliei, va rămâne proverbială.

În zadar Reginald Pecock (1395-1460)⁴⁰, respectabil episcop al St. Asaph pe la 1434, se va strădui să anglicizeze limba năpădită de latinism, făurind termeni după tipicul de mai târziu la noi al unui Timotei Cipariu. Roger Ascham (1515-1568)⁴¹ va rămâne nu mai puțin „unul din întemeietorii prozei engleze”, o proză care imită însă sintaxa latină. Nu și-a dobândit de altfel Ascham nemurirea prin renumitele-i scrisori la prieteni și rude? Autorul le-a scris însă în latinește, mărturisind singur că cuvântul latin îi vine pe limbă mai degrabă decât cel natal. Ascham nu se rușinează de aceasta. El cere și pentru tinerii vremii sale aceeași educație întemeiată pe latinie, al cărei produs însuși era.

Dar un eveniment are loc. În 1471, un postăvar din Kent, adus de norocul negoțului în Colonia, vede acolo o mașină năzdrăvană. Era una cam ca aceea pe care un oarecare Gutenberg o născocise de vreo douăzeci și unu de ani. Minunea din Mainz răscoală mintea hăinarului. Întors în orașul de adopție, Bruges, instalează la 1474 o presă, iar anul 1475 vede întâia carte engleză tipărită; engleză, într-un fel: fiindcă de fapt se numea *Recuyell of the Histories of Troye*, ca una ce era luată după originalul francez din 1464 al compilerului bine cunoscut Raoul Le Fèvre.

Întors de curând în Anglia și pornit pe tipărituri, Caxton⁴² se gândește la poeți naționali. Chaucer⁴³, Lydgate⁴⁴, Gower⁴⁵, văd în parte albul zilei. Dar cu ei tipograful da faliment. Lumea visa cărți faimoase

medievale, franțuzești și latinești. Și așa apar *Dictes and Sayings of the Philosophers*, după Guillaume de Tignoville, *Legenda Aurea*⁴⁶, *Methamorphoses*⁴⁷, *Morte d'Arthur*⁴⁸.

Urmași de-ai lui Caxton, Wynkyn de Worde, Richard Pynson, William Walter⁴⁹, continuă opera maestrului și, dacă naționalismul acestuia promovase o școală de anglicizare, între timp, ea se făcea pe temeiul limbii latine, temei ce va fi adoptat și de Bacon și va înflori la genialul Hooker⁵⁰.

În sfârșit, pe lângă proză și poezie, școala și știința vor găsi propovăduitori latinizați. Dacă Thomas More își va scrie *Utopia* în latinește, tovarășii lui vor fi marii pionieri întru cărturărie, citați și de Erasm într-o faimoasă scrisoare: William Grocyn⁵¹, elevul lui Cornelio Vitelli, al lui Angelo Poliziano și al iscusitului dascăl al fiilor lui Lorenzo dei Medici, Demetrius Chalcocondylas⁵², care la Veneția ajută pe Aldus Manutius Romanus⁵³ la celebra ediție a lui Aristotel. Cu astfel de școală devine dascăl de grece la Londra;

Thomas Linacre⁵⁴, tovarăș de călătorie al lui Grocyn, profesând medicină la Oxford și gramatică latină;

John Colet⁵⁵, pe care, când îl ascultă Erasm „îi pare că aude pe Platon însuși”. Mai mult propovăduitor decât cărturar, acest întemeietor al creștinismului umanist în Anglia, va predica la Oxford și la catedrala Sf. Paul, al cărei vicar va ajunge, și își va da parte din marea sa avere întru întemeierea unei școli greco-latine.

Dânsul pune chiar pe cărturari să scrie gramatici latine. Erasm însuși nu scapă de corvoadă și *Copia Verborum et Rerum*⁵⁶ își are această origine.

Ce înseamnă latinitatea în veacurile Renașterii, așadar și în Anglia, cu greu se mai poate discuta. Shakespeare însuși, atât de anglo-saxon, e fructul târzielnic al acestei târzielnice Renașteri în țara tânără a Elizabetei. Autenticitatea lui a fost contestată mai ales din pricina atmosferei sudice care inundă datele creației sale, mai ușor de atribuit vreunui june lord doldora de clasicismul de la Oxford sau unui latinist desăvârșit ca Bacon, „dominus Verulami”, decât boemului obișnuit al tavernelor – uitându-se tocmai că de această atmosferă era îmbuibat tot cerul Angliei elizabetane.

Sub acest cer fâlfâiau de mult cele nouă sute *Conclusiones*⁵⁷ adresate lumii culte de Mirandola „filosofo, credente, letterato ed artisto”; propovăduise bine, în ciuda sobelor care fumegau, la Oxford, Erasm, și bătea vântul emancipării eului din mâna ireductibilului Giordano Bruno. Sir Philip Sidney⁵⁸, Spenser⁵⁹, Harvey⁶⁰ fac din casa unchiului Leicester⁶¹ o școală latinistă, cucoanele se prăpădesc după clasici*, iar Regina Elizabeta își primește ambasadorii în fraze latinești.

Veacul al XVII-lea are drept mentor, postum, pe Ben Jonson, mare șef al „tribului Ben”, mare poet și cărturar și mai presus de toate clasicist fără pereche.

Cât despre Milton, clasicismul lui e latin. Întreaga lui făptură e de roman ursuz și puritan. Un roman splenetic, cum s-a spus de Tacit. Dr. Johnson numește limba lui: idiom latin. A două jumătate a veacului ne dă în locu-i pe Dryden, care moare traducând din clasici⁶³, franco-latin cum e, în ciuda uneori a renunțărilor de moment.

* Un istoric literar le numește *perfect scholars*, savante desăvârșite⁶².

Marele făt al vremii literare, comedia de moravuri engleză, pusă la cale de Ben Jonson, ne dă acum chintestența scrisului englez sub egida și modelul lui Molière.

De altfel, veacul Stuartilor este în cultură eminent francez atunci când încetează de a fi latin sau spaniol; însă și citații chiar numai de nume devin de data aceasta grele.

Veacul al XVIII-lea e veacul clasicismului și raționalismului englez. Prima lui jumătate e dominată de Pope, elevul lui Boileau și Dryden, imitatorul lui Horațiu și Virgil care, cu traducerea *Iliadei*, devine din bietul bard catolic și infirm, pontiful literar și satiricul temut de prinți și confrăți, cultivat de oameni politici.

Cât despre marele „înțelept”, dr. Samuel Johnson, care conduce a doua jumătate a veacului, ghiftuit de latinească și tradiționalist ireductibil, el e o uriașă bibliotecă clasicistă ambulată.

Acesta spre a nu aminti pe nimeni din tovarășii lui de scriptură veche și alți cărturari, profesori, critici și stilști cari continuau, cu pasiune și îndemnuri nouă, dogma veche a neuitatului Ben Jonson sau a promotorilor de proză clasică engleză din rasa lui Robert Burton⁶⁴ sau Sir Thomas Browne^{*65}.

Veacul al XIX-lea cu lunga domnie a reginei Victoria e o afirmare a spiritului saxon întors în bună parte la izvor german. Dar cine nu știe cât de îmbibată e întreaga epocă de clasicism și cât de pedantă în abordarea unei vechimi auguste, hrănite din demnitatea și lumina Romei?

Procesul a continuat astfel până la finele secolului, sub dogma culturală a vreunui Matthew Arnold⁶⁶ sau a unei „mișcări a Oxfordului”⁶⁷

* Coleridge numește *supralatinism* proza acestui unic scriitor împănăt, ca și Burton, cu excerpte și citații latine.

în frunte cu cardinalul Newman⁶⁸, care să meargă până la a cere catolicizarea din nou a Angliei.

Așadar, vreme de douăzeci de secole, cultura engleză s-a adaptat la cultura latină, împrumutând din soarele ei cald de umanitate și din seninătatea cerului ei clar, controlându-se cu criteriile ei, legându-se de valorile ei definitive și împărțind astfel cu ea destinul eternității.

Nu vrem să scoatem pe englezi mai... latini decât papa. Și înțelegem să le lăsăm celei mai naționale și nestânjenite dintre culturi apanajul ei eminentamente rasial.

Dar... o mână de chimist ia eprubeta, așază în fundul ei materialul brut, pulberea de fier aspru, praful sec și incongruu și toarnă peste el acidul. Efervescenta se face și se depune precipitatul unitar și limpede.

Un efect similar a avut cultura latină asupra fondului primitiv saxon. Ea e mâna de lumină care a modelat și ridicat la cer. Și care duce încă produsul nordic pe căile nesfârșite ale viitorului.

În vechea poetică Eladă, cu drumuri de piatră de care scăpărau copitele Pegasului imaginar, se așezau la răspântii statui ale zeului Mercur. Făptura zeului ședea bine înfiptă în solul patriei, dar mâna dreaptă nu mai puțin arăta cu degetul, înainte, calea trecătorilor.

Un așa monument, decât uriaș, e cultura engleză. Fie ca și noi să ajungem să-l privim cu luare aminte. Să-i măsurăm așezat pe pământ propriu, din lespedeza Romei, soclul vast și neclintit și apoi să ridicăm ochii la mâna care arată în depărtări de timp, către zori de frumos ideal și ideală înprospătare.

Notele ediției îngrijite de Dan Grigorescu și Horia Florian Popescu

„Lecția de deschidere a cursurilor de limba și literatura engleză de la Universitatea din Cernăuți” (18 decembrie 1923); publicat în „*Glasul Bucovinei*”, VI (1923), numărul 1438, 25 decembrie; numărul 1442, 29 decembrie; VII (1924), numărul 1443, 1 ianuarie.

A apărut apoi în 1923 într-o broșură cu acest titlu, la „Institutul de arte grafice și editura *Glasul Bucovinei*” din Cernăuți. Textul e preluat întocmai în volumul din 1925; e limpede că Dragoș Protopopescu nu l-a mai revăzut, unele greșeli de tipar din 1923 revenind în cartea de la „*Cultura Națională*”.

1. Joseph Arthur de Gobineau (1816-1882), diplomat și scriitor francez, la scrierile căruia – mai ales la *Eseu despre inegalitatea dintre rasele umane* (1835-55) – unii politicieni de extremă dreaptă din secolul nostru s-au referit ca la un argument filosofic.

2. La data inaugurării cursului lui Dragoș Protopopescu funcționau o catedră de limba engleză la Universitatea din Iași (din 1917, titular fiind Iancu Botez, doctor al Universității din Londra) și una la Cluj (din 1921, sub conducerea lui Petre Grimm).

3. Celebrul poem compus în secolul al VIII-lea, în engleza veche, considerat a fi cea mai importantă operă literară a Angliei din primul mileniu al erei noastre.

4. Numele pe care îl poartă două scurte fragmente ale unui poem epic scris în secolul al XI-lea și descoperit în 1886 la Biblioteca Regală din Copenhaga.

5. Un fragment în engleza veche, conținând 50 de versuri din cântecul menestrelului care, în *Beowulf*, relatează câteva din isprăvile eroului.

6. Poem inclus în vestita *Carte de la Exeter*, care conține mai multe scrieri engleze importante, copiate în jurul anului 975.

7. *Harmonies poétiques et religieuses* (1830), culegere de poeme ale lui Lamartine.

8. *Idilele regelui*, bazate pe legendele ciclului arthurian, au fost publicate de Tennyson între 1859 și 1885.

9. David Lloyd George (1861-1945), om politic englez, prim-ministru al guvernului de coaliție din vremea celui dintâi război mondial, orator cu mare succes la public.

10. *Inutiles nugae* (lat). = fleacuri inutile.

11. Bede sau Baeda (zis, încă din secolul al IX-lea, „Venerabilul”) (673?-735), istoric și erudit, despre care se spune că a fost „cel mai mare învățat englez al vremii sale”.

12. Romanii se retrăseseră din Britannia încă din 411, sub loviturile triburilor picte și scote. Unii istorici au pus la îndoială existența reală a lui Hengist și a lui Horsa, despre care se spune că ar fi fost primii

invadatori germanici (juți) în Britannia și că ar fi întemeiat regatul Kentului.

13. Cesar a întreprins incursiuni în Britannia în anii 55-54 î.e.n., dar nu a stabilit aici administrație romană; cucerirea romană și organizarea sudului Britanniei ca provincie romană vor începe în anul 43 e.n., sub împăratul Claudiu.

14. Poem în engleza veche, din secolul al VII-lea, cuprinzând, în 148 de versuri, trei liste de nume – de regi, de triburi și de eroi – din secolul precedent.

15. Caedmon (menționat după 670), un cioban care a compus câteva parafraze ritmate ale unor texte din Vechiul Testament.

16. Nennius (a cărui existență, potrivit cercetărilor mai noi, a fost stabilită în secolele VIII-IX, și anume în Țara Galilor) a compus – sau, poate, a compilat numai – *Historia Brittonum*, cronică de la sfârșitul secolului al VIII-lea sau de la începutul secolului următor, importantă pentru că e cel dintâi text care îl menționează pe legendarul rege Arthur.

17. *Historia* lui Bede cuprinde evenimentele din Anglia între sfârșitul secolului al VI-lea și 731 (anul în care a fost compusă).

18. Alcuin, numit și Ealhwine sau Albinus (735-804), erudit northumbrian; va deveni, după 781, cel mai de seamă promotor al

mișcării culturale de la curtea lui Charlemagne, mișcare cunoscută sub numele de „Renaștere carolingiană”.

19. În acea epocă, York devenise cel mai important centru de cultură din întreaga Europă Occidentală.

20. Alfred, zis „cel Mare”, rege, din 871, al saxonilor de vest și după ce, în 886, i-a zdrobit pe danezi – al întregii Anglii. (Se știe astăzi că a murit nu în 901, ci în toamna lui 899). A întreprins o vastă operă culturală; în vremea lui, Winchester va deveni principalul centru al prozei anglo-saxone, așa cum, în perioada anterioară, Whitby fusese al poeziei.

21. Menționat în jurul anului 500, Orosius a fost un poet din Terragosa; a scris *Historia adversus Paganos* (Istoria antipăgână), o istorie și geografie universală.

22. *Pelagian*, cuvânt derivat de la numele latinizat al unui călugăr anglo-saxon, Morgan (secolele V-VI), a cărui doctrină se împotriva dogmei păcatului originar.

23. *Despre mângâierea filosofică* a lui Boetius (470-525), scrisă în vreme ce autorul ei era întemnițat, așteptând să fie executat pentru vina de a fi conspirat împotriva stăpânirii ostrogote din Italia.

24. *Regula* (sau *Cura*) *pastoralis*, una dintre cele mai importante scrieri ale papei Grigore I („cel Mare”), care a ocupat scaunul pontifical

între 590 și 604. El e cel care l-a trimis, în 597, pe Augustinus, să-i creștineze pe anglo-saxoni.

25. Elfric (sau Aelfric) (?-c.1020), autor, printre altele, al unor *Homilii*, în general adaptări ale unor texte aparținând papei Grigore cel Mare, sfântului Ieronim sau lui Augustin, și al unei *Vieți a sfinților* (993-936), predici scrise în ritmuri aliterative.

26. *Scurta istorie a literaturii engleze* de Edmund Gosse (1849-1928) a fost publicată în 1897.

27. Robert of Gloucester (menționat între 1260 și 1300), autor al unei cronici ritmate, din cele mai vechi timpuri până în 1272.

28. Ranulf Higden (sau Higdon) (c.1299-c.1363), autor al unei istorii universale intitulate *Polycronicon*.

29. Ediția adnotată a *Povestirilor din Canterbury* ale lui Chaucer a fost publicată de Richard Morris (1863-1938) în 1920.

30. Joseph of Exeter (numele latinizat, Josephus Iscanus, menționat până în jurul anului 1260), poet englez de expresie latină care a trăit multă vreme în Franța, întorcându-se în țara lui în 1190, după ce participase la Cruciada a III-a. Opere principale – *De bello Trojano* (în șase cânturi, urmând modelul epopeii virgiliene), *Antiocheis*, un poem descriind cruciada la care luase parte.

31. Simeon (sau Symeon) of Durham (?-c.1130), cronicar englez, autor al unei cronici a regilor Northumbriei, în limba latină.

32. William of Malmesbury (c.1095-c.1142), istoric englez, ale cărui scrieri (în latinește), *Faptele regilor Angliei*, *Istoria nouă* (tratând evenimentele istorice până în 1142), *Istoria prelaților Angliei*, precum și câteva biografii (în anglo-saxonă) ale unor personalități eclesiastice ale țării, constituie o neprețuită sursă de informații pentru această epocă tulbure.

33. Geoffrey of Monmouth (c.1100-1152), autor al unei *Istории a regilor Angliei* (în latină) și al unei traduceri latine a profețiilor lui Merlin.

34. Supoziție plauzibilă, știindu-se că poetul s-a aflat în 1373 la Genova și Florența, ca trimis al Curții engleze.

35. John Wyclif (Wiclif sau Wycliffe) (1320?-1384), reformator al bisericii catolice din Anglia, adversar al papalității, ale cărui scrieri au un stil energic și precis.

36. Lui William Langland (sau Langley) i se atribuie *Viziunea lui William despre Piers Plugarul* în jurul anului 1362 (o a doua formă, mult amplificată, e datată 1377, o a treia 1392), poem alegoric și satiric foarte răspândit în Evul Mediu (dovadă marele număr de copii rămase din secolele al XIV-lea și al XV-lea), pledoarie pentru păstrarea virtuților muncii, hărniciei, cinstei, atac împotriva nobilimii, clericilor, judecătorilor și a celor bogați.

37. Chaucer a tradus (pare-se fragmentar) această capodoperă a secolului al XIII-lea francez; propria lui creație poetică mărturisește puternica influență pe care a avut-o asupra ei *le Roman de la Rose*.

38. John Gower, prieten al lui Chaucer, a scris în franceză *Speculum Meditantis* (Oglinda celui care meditează), operă descoperită în 1895 și, în latină, *Vox Clamantis* (Glasul celui care strigă), o relatare a răscoalei țărănești din 1381 în care atacă proasta guvernare și relele sociale ce o declanșaseră. Singurul său poem în englezește e *Confessio Amantis* (Confesiunea îndrăgostitului), un poem prolix de 30.000 de versuri octosilabice, ritmate, scris la porunca lui Richard al II-lea.

39. Jane Grey (1537-1554), strănepoată a lui Henric al VIII-lea, a fost proclamată, de o parte a aristocrației, regină a Angliei (1553); a domnit numai nouă zile, fiind înlăturată apoi de Mary Tudor. Întemnițată în Turnul Londrei, a fost condamnată pentru înaltă trădare și decapitată. Considerată una dintre cele mai cultivate femei din timpul Renașterii.

40. Reginald Pecock și-a compus scrierile polemice (îndreptate în special împotriva doctrinei lui Wyclif) într-o limbă curioasă, în care încerca să dea o formă englezească termenilor latini și francezi.

41. Roger Ascham, unul dintre cei mai de seamă eleniști ai secolului al XVI-lea. Principala lui operă, *Învățătorul*, un tratat de pedagogie, apărut postum, în 1570, susține principiul educației umaniste, după modelul latin.

42. William Caxton (c.1422-1491) a tipărit *The Recuyell...* în 1475, la propria presă de la Bruges (cartea fusese tradusă de el în 1469-1471). Prima carte tipărită în Anglia, *Dictes and Sayings...* (traducerea era făcută tot de Caxton), a apărut în 1477.

43. Prima ediție a *Povestirilor din Canterbury* tipărită de Caxton (la presa lui de la Westminster) a apărut înainte de 1480; o a doua ediție a fost publicată între 1483 și 1485.

44. John Lydgate (c.1370-c.1451), unul dintre cei mai prolifici poeți din istoria literaturii engleze; Caxton i-a tipărit în 1484 *Viața Madonei*, un poem narativ.

45. Caxton a tipărit *Confessio Amantis* în 1483.

46. *Legenda aurea* (c. 1250) a lui Iacob de Voragine, „vieți” ale sfinților și explicații preluate din legendele hagiografice care circulau în epocă, ale sărbătorilor din calendar, bucurându-se de o imensă popularitate și punând la îndemâna artiștilor din secolele al XIII-lea și al XIV-lea numeroase subiecte de inspirație.

47. *Metamorfozele* lui Ovidiu au fost, se știe, una dintre operele cele mai răspândite în Renaștere; tipărite de Caxton în 1480.

48. *Morte d'Arthur*, colecție de povestiri despre regele Arthur și cavalerii Mesei Rotunde, alcătuită (c.1470) de Thomas Malory (?-1471), tipărită de Caxton în 1485.

49. Dintre ucenicii lui Caxton, singurul despre care se cunosc unele date biografice este alsacianul Wynkyn de Worde (pe adevăratul nume Jan van Wynkyn) (?-c.1525), a sosit în Anglia în 1476 și a fost succesori, în 1491, al lui Caxton.

50. Richard Hooker (1554-1600), teolog și orator, susținător al anglicanismului, celebru pentru elocința sa.

51. William Grocyn (c.1446-1519), umanist englez, cel dintâi profesor de greacă la Oxford; cu excepția unei scrisori și a unei epigrame, nu se cunoaște nimic din scrierile sale.

52. Demetrios Chalcocondylas (1424-1511), unul dintre erudiții greci refugiați în Italia după căderea Constantinopolului.

53. Aldus Manutius, numele latinizat al lui Aldo (Teobaldo) Mannucci (sau Manuzio) (c.1450-1515), erudit clasicizant și faimos tipograf, care a întemeiat (1490) o tipografie la Veneția, unde avea să tipărească ediții din principalii filosofi greci, cărți latinești și italienești, într-o foarte frumoasă prezentare.

54. Thomas Linacre (c.1460-1524), medic și filolog englez; printre studenții săi de la Oxford s-au aflat Thomas Morus și Henric al VIII-lea; traducător în latinește al scrierilor unor filosofi și medici greci.

55. John Colet (c.1467-1519), erudit englez, prieten cu Erasmus și Thomas Morus, unul dintre promotorii „noii învățăături” care avea să conducă la Reformă în Anglia.

56. Titlul complet al cărții lui Erasmus e *De duplici Copia Verborum ac Rerum Commentarii duo* (1523).

57. Pico de la Mirandola își scrisese în 1486 cele nouă sute de teze, destinate susținerii unei dispute publice (care trebuia să aibă loc la Roma) asupra principalelor probleme ale filosofiei și teologiei; în anul următor, o comisie papală îl obligă să dea o declarație de renunțare la treisprezece dintre concluziile sale.

58. Philip Sidney (1554-1586), om politic, poet și critic; a scris, printre altele, *Arcadia* (1580-1588), *Astrophel și Stella* (un grupaj de 11 cântece și 108 sonete închinat Stellei, publicat în 1591), *Apologia poeziei* (publicată în 1595 în două ediții, una din ele intitulată *Apărarea poeziei*).

59. Edmund Spenser (c.1552-1599), unul dintre cei mai de seamă poeți ai epocii elizabetane, ale cărui opere reprezentative sunt *Calendarul păstorului* (1579), *Crăiasa zânelor* (1590-6), *Epithalamion* (1595).

60. Gabriel Harvey (1545?-1630), poet și critic, partizan rigid al principiilor clasicismului, în numele cărora i-a atacat cu violență pe Greene și Nashe.

61. Robert Dudley, conte de Leicester (1532-1588), om politic, intrigant, cultivat și lipsit de scrupule, unul dintre mecenaii din vremea domniei celor două regine – Mary și Elizabeta.

62. Vezi G.E.B. Saintsbury, *History of Elizabethan Literature*, Londra, 1953, p. 73 (prima ediție - 1867)

63. În ultimii ani ai vieții, Dryden a tradus din Juvenal, Persius, Ovidiu, Virgiliu (traducerea tuturor operelor acestuia din urmă a apărut în 1697, fiind considerată, multă vreme după aceea, un model de exactitate și de poezie), Horațiu, Homer, Theocrit, Lucrețiu.

64. Robert Burton (1577-1640) nu este, totuși, un promotor al clasicismului; unica lui scriere (în afara unei comedii anticatolice), *Anatomia melancoliei* (apărută în 1621, dar, după nenumărate modificări, va ajunge în formă definitivă abia la cea de-a șasea ediție, cu douăzeci de ani mai târziu), va conține un uluitor amestec de idei, din care se vor inspira mulți scriitori englezi, de la clasiștii din epoca lui Milton, până la generația romantică a lui Byron.

65. Thomas Browne (1605-1682), autor al unor lucrări de medicină și arheologie, scrise pe un ton pedant și rigid.

66. Clasicismul lui Matthew Arnold – mai mult decât în încercarea (de alminteri, neizbutită) de a compune o tragedie după canoanele clasice (*Meropa*, 1858) – se poate desluși în teoriile sale privind unitatea și echilibrul operei de artă (cu toate că preferințele lui romantice se vădesc în poemele închinat lui Wordsworth și Byron).

67. O mișcare a teologilor anglicani (1828-1841) îndreptată împotriva tendințelor liberale și raționaliste manifestate atunci, mai ales pe treptele de jos ale ierarhiei ecleziastice a acestei biserici.

68. John Henry Newman (1801-1890) a trecut, după o campanie energică în sprijinul anglicanismului, de partea bisericii catolice (1845), în numele doctrinei căreia a scris mai multe lucrări teologice, afirmându-se ca unul dintre cei mai străluciți stilști din Anglia secolului trecut.

Bibliografie

Venerabilis Bedae, Presbyteri anglo-saxonis viri sua aetate docterrimi Opera Anno MDCXII. (Tertii Tomi, Gentis Anglorum Ecclesiastica libri quinque).

... Dicunt, quia die quadam cum audientibus nuper mercatoribus multa venalia in forum fuissent collata, multique ad emendum

confluxissent, et ipsum Gregorium inter alios advenisse, ac vidisse inter alia pueros venales positos, candidi corporis ac ventusti vultus, capillorum quoque forma energia. Quos cum aspiceret, interrogavit (ut aiunt) de qua regione vel terra essent implicati?

Dictumque est quod de Britannia insula, cuius incolae tales essent aspectu. Rursus interrogavit, utrum ijdem insulari Christiani, an paganis adhuc erroribus essent implicati? Dictumque est, quod essent pagani.

At ille intimo ex corde londa trahens suspiria: Heu pro dolor, inquit, quod tam lucide vultus homines tenebrarum auctor possidet, tantaque gratia frontis conspicui mentem ab aeterna gratia vacuum gestant. Rursus ergo interrogavit, quod esset vocabulun gentis illius? Responsum est, quod Angli vocaretur. At ille, Bene, inquit, Nam et angelicam habent facem et tales Angelorum in coelis decent esse cohaeredes. Quod (ait) habet nomen ipsa provincia, de qua isti sunt allati? Responsum est, quod Deiri vocarentur idem provinciales. At ille, Bene, inquit. Deiri de ira eruti et ad misericordiam Christi vocati. Rex provinciae illius quomodo vocatur? Responsum est quod Elle diceretur. At ille aludens ad nomen, ait: Alleluia laudem Dei creatoris illis in partibus oportet cantari, accedensque ad Pontificem Romanae et Apostolicae sedis (nondum enim erat epse Pontifex factus) rogavit ut genti Anglorum in Britannian aliquos verbi ministros per quos ad Christum converteretur, mitteret... I liber II, caput I I.

Kissner (Alphons), *Chaucer in seinem Beziehungen zur italienischen Literatur*, 1867

Lee (Sir Sidney), *Shakespeare and the Italian Renaissance*, 1911

Great Englishmen of the 16th Century, 1904

The French Renaissance in England, 1910

Lindsay (T.M.), *Englishmen and the Classical Renaissance*.

(*Cambridge History of English Literature*, vol. III)

Nichols (F.M.), *The Epistles of Erasmus*, vol. I, 1901

Sandras, *Étude sur Chaucer comme un imitateur des trouvères*, 1859.

Andi Bălu

Dragoș Protopopescu: Cronologie.

„Sunt născut la 17 octombrie 1892, în comuna Călărași, din Constantin și Octavia Protopopescu” – afirma Dragoș Protopopescu într-o scrisoare adresată profesorului Petre Grimm. Tatăl era profesor de latină la gimnaziul din localitate. Mama, născută Blebea, provenea dintr-o familie de ardeleni înstăriți.

1899–1903. A urmat și a absolvit școala primară, „cu premiul I în toate clasele”, la Gimnaziul „Șerban Vodă” din Călărași, perioadă temporală evocată în romanele *Fortul 13* și *Tigrii*.

În clasa a II-a – se confesa deopotrivă în romane și în scrisoarea amintită – a trăit cel mai de seamă eveniment al copilăriei: „...într-o zi de joi după-amiază [...] fratele meu mai mare, Mircea, m-a luat de la joc și mi-a pus în mână *La Jeune Sibérienne* de Xavier de Maistre. Am citit de atunci neîntrerupt franțuzește, cu dicționarul, scoțând cuvinte ca la școală.”

septembrie 1903 – iunie 1910. La insistențele familiei, adolescentul

s-a înscris la secția reală a Liceului „Gh. Lazăr” din București, după ce, în prealabil, s-a prezentat și a reușit, la examenul pentru bursieri, în urma căruia a obținut un loc la internatul Sf. Sava, aflat, atunci, pe strada Știrbei Vodă, la nr. 33.

În liceu, „am fost întâiul sau al doilea din clasă și la matematici.” A participat la concursurile organizate de *Gazeta matematică*, „unde numele meu a fost întâia oară făcut public ca autor și rezolvator de probleme de algebră [...], geometrie și aritmetică.”

În aceiași ani, literatura „birui treptat matematica.” Începuse să scrie poezii.

septembrie 1910 – iunie 1911. Gândul mai vechi de a se dedica în exclusivitate studiului literaturii a prins acum consistență. A susținut și a promovat examenele de diferență pentru clasa a VIII-a, „secția modernă” a Liceului Sf. Sava. În vara aceluiași an, familia Protopopescu s-a mutat la Constanța, unde se afla Ioniță Blebea, socrul lui Constantin Protopopescu.

octombrie 1911 – iunie 1915. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București, secția româno-franceză. Printre alții, i-a avut profesori pe Ovid Densușianu la lingvistică și istoria limbii române, pe Ion Bianu la istoria literaturii române, pe Mihail Dragomirescu la teoria literaturii și estetică.

27 mai 1915. În ședința Secțiunii Litere a Academiei Române, Dragoș Protopopescu a prezentat comunicarea *Stilul lui Dimitrie Cantemir*. Prelegerea fusese elaborată anterior „sub auspiciile”

profesorului Ion Bianu. Comunicarea a primit „premiul cel mare Hillel (de 500 lei)” și a fost publicată în *Analele Academiei Române*, tom XXXVII, 1915: „Mi-aduc și acum aminte și-mi voi aduce aminte, cu recunoștință, toată viața când D-v m-ați chemat la Academie, în biroul D-v și m-ați felicitat...”

iunie 1915. Cu aceeași lucrare, Dragoș Protopopescu și-a luat licența în filologie română, latină și etică, primind calificativul „magna cum laude”.

septembrie 1915. A fost numit profesor suplinitor de limba română și franceză la Liceul din Brăila, unde Primul Război Mondial l-a surprins nemobilizabil.

Din ultima clasă de liceu, până la intrarea României în război, Dragoș Protopopescu a desfășurat o constantă activitate literară. Între lunile noiembrie 1910 și decembrie 1912, a publicat versuri în *Vieața nouă*. Din decembrie 1914, până în mai 1916, a semnat poeme, schițe și eseuri în *Flacăra* lui Constantin Banu. Alte poeme i-au fost incluse de Tudor Arghezi în *Cronica* ș.a.

La începutul anului **1913**, Ov. Densușianu a reținut pentru *Vieața nouă* un fragment din *Major Barbara* de G.B. Shaw, tradus de Dragoș Protopopescu. În lunile următoare, a publicat alte traduceri din creația lui Oscar Wilde, W.B. Yeats, Arthur Symons etc.

Tânărul începuse studiul limbii engleze singur, folosind o *Méthode*

pratique et rapide pour apprendre l'anglais sans maître de C. Heywood și M.V. Pierce, publicată la Paris, în colecția „L'Anglais pour tous” de Editions Nilsson. La începutul secolului al XX-lea, asemenea manuale circulau frecvent în România, aduse de inginerii francezi și belgieni, angajați ai companiilor engleze și americane, interesate de explorarea și exploatarea petrolului din România.

În anii studenției, s-a cristalizat în conștiința tânărului un ideal „la care mă gândeam de mult”: specializarea, prin doctorat, în limba și literatura engleză, în Anglia. „Citesc zilnic englezește și lucrez – îi scria lui Mihail Dragomirescu. Am nevoie să plec, cum am nevoie să nu mor. O odăiță de doctorand în străinătate e singura celulă ce mă poate elibera de prizonieratul de provincie.”

28 octombrie 1918 - 1 martie 1919. Împreună cu foștii colegi de Facultate D. Panaitescu-Perpessicius și Scarlat Struțeanu a editat, la București, revista trimensuală *Letopiseți*.

1 mai 1919 - 30 iunie 1919. A lucrat în redacția ziarului *Farul* din Constanța.

august 1919. În urma examenului de capacitate, a fost numit profesor titular de limba și literatura română la liceul din Constanța. Imediat a solicitat Ministerului Instrucțiunii un concediu de doi ani, pentru studii doctorale în străinătate. Cererea a fost aprobată.

decembrie 1919. Printr-o altă cerere, însoțită de recomandarea lui

Ion Bianu, a obținut de la Primăria orașului Constanța un ajutor financiar de 4.000 lei, necesar plecării.

ianuarie 1920. La Paris, Dragoș Protopopescu s-a înscris la doctorat sub conducerea profesorului Louis Cazamian, director de studii și profesor de engleză la Sorbona.

Conform procedurii existente atunci, doctorandul trebuie să frecventeze un semestru post-universitar la Sorbona. După aceea, să urmeze cursuri de specializare la o Universitate britanică. Teza de doctorat, redactată în limba franceză, dar cu un subiect de literatură engleză, urma să fie susținută la Paris.

martie 1920. În Londra – „pe pământul care se oferea de mult unui vis de școlar” – Dragoș Protopopescu s-a înscris la University College. A fost primit cu circumspecție, pentru că venea dintr-o țară exotică. Unul dintre profesori a întrebat, prudent, dacă nu cumva „Bucureștiul este în România.” Și a opinat „că pentru un doctorat englezesc” îi va trebui „ani de zile, o viață.” Doi ani îi va fi de ajuns, a replicat tânărul. Cunoștea opera lui Chaucer și Shakespeare. Rectorul a întrebat, mirat: „DA?” și a iscălit cererea. În septembrie, urma să se prezinte la cursuri; frecvența avea „o organizație strictă de liceu.”

Revenit la Paris, participă, în **octombrie**, la cursurile post-universitare. Prelegerile de estetică ale profesorului Victor Basch i se păreau „foarte prielnice”. Acum își precizează tema tezei de doctorat: *Comicul englez în literatură*.

La București, i-a apărut volumul de versuri *Poemele restriștei*, recenzat cu simpatie, în *Viața românească* din luna **mai**.

iulie 1920. După sesiunea de examene, Dragoș Protopopescu s-a întors în țară, spre a face rost de banii necesari continuării doctoratului; accesul în amfiteatru era condiționat de plata cursului studiat. Cu ajutorul profesorului Mihail Dragomirescu a contractat un nou volum de versuri la Editura Casa Școalelor, pentru un onorariu de 6.000 lei.

noiembrie 1920 - august 1921. La Paris, doctorandul a avut o nouă discuție cu Louis Cazamian. Profesorul i-a propus să schimbe subiectul tezei, rămânând totuși în câmpul semantic al comediei. I-a sugerat studiul monografic al creației și personalității lui William Congreve, un „Molière englez”, pentru a reliefa mai pregnant elementele comparatiste.

La University College, doctorandul a făcut o vizită fiecărui profesor. Amintind existența la British Museum a traducerii operei lui Dimitrie Cantemir, a oferit fiecăruia un extras din studiul *Stilul lui Dimitrie Cantemir* și un exemplar din *Poemele restriștei*: „...li se părea curios că pe o hârtie nu așa barbară, cu mici vignete și cu litere latine, versurile românești sunt tot cu metru și rimă...” Cu decanul și profesorii a discutat subiectul tezei și a fost „foarte bine primit.” William Platon Ker, profesorul de literatură medievală și modernă, i-a înmânat, după tradiție, cheia Bibliotecii: „Am primit astfel botezul muncii”, nota, emoționat, doctorandul.

La București, a apărut noul volum de versuri, *Zvon de pretutindeni*, editat de Casa Școalelor.

În lunile **iulie și august**, după ce a scăpat „de oroarea examenelor care se apropiau”, a petrecut, alături de câțiva studenți englezi, „o vară întreagă” – evocată în *Iarmarocul metehnelor* – la ferma soților Douglas, din Kent, ajutând la strângerea recoltei.

septembrie 1921 – februarie 1923. Dragoș Protopopescu a început efectiv redactarea tezei de doctorat. „...citesc la British și la Universitate, de dimineață până seara, adică aproximativ 10 ceasuri zilnic” – îi scria lui Tudor Vianu la 21 septembrie. „Am strâns un material enorm cu care las în urmă ultimile cărți în chestiune. Cum țin legătura cu profesori ai Sorbonei și cum am aici concursul medieval al mandarinilor englezi, ca student a două Universități și aproape a două lumi [...] nădăjduiesc într-o sinteză rodnică.”

În vacanța de **Paște** a anului **1922**, a venit în țară pentru câteva zile. Împreună cu Mihail Dragomirescu s-a prezentat la I.G. Duca, ministrul de Externe, solicitând „120-150 lire”, pentru dactilografierea și tipărirea tezei de doctorat. Bani i-a primit abia la începutul lunii **noiembrie 1922**.

În ciuda mijloacelor materiale precare, a izbutit să încheie teza în **februarie 1923**: „Va fi o carte de 400–450 pagini format măricel”, și după avizul profesorilor „e și o carte bună” – îi scria lui Ion Bianu.

mai 1923. A dactilografiat teza de doctorat împreună cu un *Memoriu*

„asupra întregii mele activități de student în străinătate.”

iunie 1923. Dragoș Protopopescu a revenit în țară. În timpul documentării, descoperise printre manuscrisele lui Congreve și în colecțiile de periodice ale epocii poeme inedite, texte referitoare la creația dramaturgului și scrisori primite de la contemporani, necunoscute chiar istoricilor literari englezi. Pe toate le-a ordonat în volumul *Unknown Congreve, a Sheaf of Poetical Scraps*, gândit ca teză complementară la lucrarea principală. Cu ajutorul lui Vasile Pârvan, a predat volumul Editurii Cultura Națională.

septembrie 1923. *Unknown Congreve...*, tipărit în limba engleză, a ieșit din tipografie.

Între timp, în Anglia, presa anunțase iminenta apariție, în patru volume, a operei lui Congreve, editată de Montague Summers. Câteva săptămâni, doctorandul a fost torturat de neliniște. Dacă textele din volumul *Unknown Congreve...* erau incluse în ediția lui Summers, susținerea tezei era compromisă!

octombrie - noiembrie 1923. Dragoș Protopopescu a plecat la Paris, pentru a prezenta „profesorului raportor” teza principală, teza complementară și memoriul de activitate.

Și-a procurat ediția lui Summers și a răsuflet fericit. Editorul reproducea doar două din textele incluse în *Unknown Congreve...*

Îndată, a trimis la *The Times Literary Supplement* un articol, însoțit de poemul inedit *A Satyr Against Love* și un altul la *The Observer*, împreună

cu „celelalte bucăți” din volumul său.

The Times a publicat textele primite, în numărul din 8 noiembrie; celălalt, trei zile mai târziu. Articolul și poemul din cel dintâi au suscitât interesul lui Edmund Gosse, biograful lui Congreve. El a trimis autorului o scrisoare de felicitare, pe care destinatarul o va reproduce peste ani în *Gramatica vie a limbii engleze*.

La Sorbona, Louis Cazamian a redactat referatul de acceptare: „...afirm odată cu profesorul meu că această lucrare de 400 pagini pentru tipar epuizează toate laturile subiectului.”

20 noiembrie. Rectorul Universității a acordat „viza” necesară imprimării. Iar Dragoș Protopopescu a început tratativele de editare cu Les Editions de „La Vie Universitaire”, din Paris.

18 decembrie 1923. La Universitatea din Cernăuți, Dragoș Protopopescu, profesor suplinitor, a deschis cursul de limbă și literatură engleză, prin prelegerea *Valoarea latină a culturii engleze*.

ianuarie 1924. După ce, la mijlocul lunii, a expediat editurii pariziene „prima sumă de tipărit”, la sfârșitul aceleiași luni a plecat din nou la Paris, spre a supraveghea imprimarea tezei.

martie 1924. Teza de doctorat a fost tipărită în două variante, diferite formal, de câte o sută de exemplare.

Cea dintâi: *Un Classique moderne, William Congreve. Sa vie. Son oeuvre. Thèse présentée et soutenue devant l'Université de Paris, par Dragosh*

Protopopescu, 436 p., a fost susținută în fața comisiei doctorale în **aprilie 1924**. Tânărul a primit titlul de doctor în limba și literatura engleză.”

A doua variantă: *Un Classique moderne, William Congreve. Sa vie. Son oeuvre. Avec une lettre préface de M. Louis Cazamian*, 436 p., par Dragosh Protopopescu, era destinată difuzării.

mai 1924. În Londra, Dragoș Protopopescu a oferit profesorilor săi câte un exemplar din teza de doctorat. A procedat identic, la revenirea în țară.

august 1924. Editura Cultura Națională a publicat o nouă ediție în limba engleză din *Unknown Congreve...*, cu titlul: *William Congreve, a Sheaf of Poetical Scraps, second edition enlarged*, 72 p.

26 martie 1925. Dragoș Protopopescu a fost numit „profesor titular” la Catedra de Limba și Literatura Engleză a Universității din Cernăuți.

6 aprilie 1925. A deschis cursul cu prelegerea *Caracterul de rasă al literaturii engleze*.

noiembrie 1925. Apare volumul *Pagini engleze*, Editura Cultura Națională, București, 286 p.

februarie 1926. A fost numit director al Teatrului Național din Cernăuți. Funcția nu i-a plăcut și, în anul următor, a abandonat-o „ca pe o metresă de provincie a tinereții, care își îngăduie totdeauna să greșească.”

iulie - noiembrie 1927. În casa părintească din Constanța, a redactat o sinteză despre romantismul englez. Revenit la Cernăuți, a predat un curs despre poezia engleză contemporană.

ianuarie 1928. Nichifor Crainic l-a inclus în „gruparea revistei” *Gândirea*.

februarie 1928. La Cernăuți, lua „lecții de dansuri de ultimă oră, seara! și patinaj, dimineața.” Voia să evadeze din țară „cel puțin 8-9 luni.” Își găsisse un suplinitor la catedră.

martie 1928. Se afla în Londra: „Lucrez de patru luni intens la British Museum” – se destăinua lui Tudor Vianu, la **10 iulie**. Tradusese tragedia *Hamlet* și lucra acum la *Civilizația engleză*, „după o vacanță luată în sudul verde și înfloritor al Insulei.”

septembrie 1928 - septembrie 1930. A lucrat la Legația României din Londra, ca „atașat de presă”. Se întorcea în țară pentru sesiunile de examene, la Universitate.

7 aprilie 1929. Radio Londra a programat o oră de muzică și cântece românești. Cu acest prilej, doi actori englezi au recitat pasaje din *Hamlet*, iar doi diletanți au citit traducerea realizată de Dragoș Protopopescu, „spre a da o paralelă între cele două graiuri.”

ianuarie 1932. Nichifor Crainic a scos primul număr din ziarul

Calendarul; Dragoș Protopopescu era „prim-redactor”.

În aceste circumstanțe, Dragoș Protopopescu – asemenea lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica – s-a apropiat de mișcarea legionară, tot așa cum, în aceeași perioadă temporală, Lucrețiu Pătrășcanu, Al. Sahia, Miron Radu Paraschivescu, George Ivașcu, Eugen Jebeleanu s-au apropiat de mișcarea comunistă.

iulie 1932. Propus de legionari deputat de Botoșani, Dragoș Protopopescu a refuzat, pentru că – se justifica – iubea prea mult libertatea individuală, spre a se înregistra într-un partid.

noiembrie 1932. Publică volumul de nuvele *Iarmarocul metehnelor*, Editura Cartea Românească, București, 286 p.

octombrie 1933. Apare romanul *Candidații la cantitate*, Editura Națională Ciornei, colecția „Rosidor”, București, 146 p.

În noaptea de 29 spre 30 decembrie 1933. Nae Ionescu, Dragoș Protopopescu, Nichifor Crainic, Mihail Polihroniade, Toma Vlădescu, Nicolae Roșu ș.a. au fost arestați și închiși la Jilava.

Acuzația era globală. Prin articolele în care au criticat violent slăbiciunile instituțiilor democratice ale țării erau considerați autorii morali ai asasinării de către legionari, în gara Sinaia, a prim-ministrului I.G. Duca.

18 martie 1934. La intervenția lui Nicolae Titulescu, Dragoș

Protopopescu a fost scos din închisoare. Profesorul s-a întors spre studiu și cercetare. Și-a ținut cursurile la Universitate, a continuat colaborarea cu *Gândirea* și a primit oferta lui Al. Rosetti de a redacta pentru *Revista Fundațiilor Regale* rubrica permanentă: *Cronici engleze*.

aprilie 1936. Apare *Fortul 13*, Editura Cugetarea, București, 296 p. Romanul a cunoscut un neașteptat succes de public. Ediția a doua, de șapte mii de exemplare, a fost livrată librăriilor în toamna aceluiași an.

decembrie 1936. *Fenomenul englez. Studii și interpretări*, Editura Fundațiilor Regale, București, 472 p.; volumul a fost premiat de Academia Română în anul următor.

21 februarie 1937. Dragoș Protopopescu editează, sub conducerea sa, ziarul *Bunavestire*.

decembrie 1937. Publică romanul *Tigrii*, I, II, Editura Cugetarea, București; I, 222 p., II, 226 p.

aprilie 1938. Trezit din naționalismul inițial, Dragoș Protopopescu a suspendat ziarul *Bunavestire* și s-a distanțat de mișcarea legionară. Temându-se de o eventuală represiune din partea „echipelor morții” legionare, s-a stabilit la Galați, alături de mama sa, găsindu-și refugiul în traducerea operei lui Shakespeare.

octombrie 1940 - iunie 1944. La sfârșitul anului universitar 1939-1940 a expirat contractul profesorului John Burbank, titularul catedrei de

limba și literatura engleză de la Universitatea din București, catedră înființată în 1936, cu sprijinul guvernului britanic. Cu data de **1 octombrie**, Dragoș Protopopescu a fost transferat de la Cernăuți și numit titularul catedrei. Asistenta sa a fost Ana Cartianu.

Prelegerile sale, axate pe creația shakespeariană și pe teatrul englez contemporan, alcătuiau un show ideatic, de elevată intelectualitate. Așa se explică persistența neobișnuită de vie a personalității sale în memoria foștilor studenți.

Al. Rosetti a decis să publice în Editura Fundațiilor Regale o „ediție definitivă” Shakespeare și a solicitat colaborarea lui Dragoș Protopopescu. Folosind textul stabilit de John Dover Wilson în *The Works of Shakespeare*, editat de Cambridge University Press, și-a revizuit traducerile anterioare, iar celelalte piese le-a tradus după „the New Shakespeare.”

În **ianie 1940**, au apărut concomitent: *Furtuna*, *Coriolan* și *Henric V. Doi domni din Verona*, în 1941. În **1942**, alte trei: *Regele Lear*, *Poveste de iarnă*, *Nevestele vesele din Windsor*. În **1943**, *Scorpia îmblânzită* și *Tragedia lui Othello*.

Tălmăcirea creației lui Shakespeare – scrie Mircea Eliade – „trebuia să încununeze întreaga lui activitate literară, căci în plămădirea ei își dădeau întâlnire atât admirabilul exeget, erudit și istoric literar, cât și poetul și filozoful care alcătuiau, laolaltă, personalitatea complexă a lui Dragoș Protopopescu.”

În anul universitar **1944-1945**, a predat un curs integral despre marele dramaturg. Prelegerile vor fi litografiate în primăvara anului **1946**, sub titlul *Curs de engleză. Shakespeare. Note.*

În anul universitar **1945-1946**, a predat și a litografiat *Curs de engleză. Romanul englez. Note.*

15 ianuarie - 1 iunie 1947. Dragoș Protopopescu a predat ultimul său curs: *Gramatica vie a limbii engleze.*

Dragoș Protopopescu a dus cu sine, în ultimul deceniu de viață, un emoțional proces insecurizant, provocat de un potențial pericol declanșator. Era încredințat că va fi ucis fie de legionari, fiindcă „dezertase” din Mișcare, fie de comuniști, pentru că „simpatizase” cu legionarii.

În **1947**, profesorul avea „gata pentru tipar” treizeci și șapte de piese shakespeariene. Dar „momentul dialectic se schimbase – constata iarăși Mircea Eliade – și traducerea celui mai mare poet englez devenise acum suspectă de anglo-fascism.”

Istoria, bolnavă, s-a împotrivit imprimării unei visate „ediții definitive.” Iar profesorul, „epurat” din învățământ, „zvârlit pe stradă cu desaga lui de manuscrise”, s-a sinucis în ziua de **26 noiembrie 1948**, pentru a nu fi arestat și întemnițat de comuniști.

Din holul Facultății de Litere a Universității din București, a pornit, spre ultimul etaj, liftul din dreapta, dinspre amfiteatrul Odobescu. Apoi – relatea Dan Grigorescu – „apăsă pe butonul de apel și, cățărându-se pe

grilajul de protecție, își pune capul în calea liftului imens care venea în jos. Moare cu baza craniului sfărâmată.”

După moartea profesorului, dactilogramele traducerilor sale au dispărut. Prin hazard, s-a păstrat, la Muzeul Literaturii Române din București, textul tragediei *Richard al II-lea*. Vreme de patruzeci de ani, în timpul comunismului, numele lui Dragoș Protopopescu, cel mai de seamă anglist al perioadei interbelice, a fost șters din memoria colectivă a noilor generații.

